

УДК 338.043.02 (477)

РОЛЬ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*В. Ф. Іванюта, д. е. н., професор, Полтавський університет економіки і торгівлі,
ivf120@meta.ua*

У статті обґрунтовано роль аграрного підприємництва в розвитку сільських територій на сучасному етапі євроінтеграційних процесів. Здійснено теоретичне узагальнення поняття «аграрне підприємництво». Проаналізовано стан аграрного підприємництва в регіонах України. Розкрито можливості та загрози, які виникають перед аграрними підприємствами в контексті євроінтеграції. Запропоновано заходи державної підтримки аграрного підприємництва.

Ключові слова: аграрне підприємництво, сільські території, євроінтеграційні процеси, державна підтримка аграрного підприємництва.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку української економіки на сучасному етапі свідчать про подальше посилення інтеграції до країн Європейського Союзу (ЄС). Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році [1] стало поворотним пунктом в історії українського аграрного виробництва та розвитку сільських територій. Ці процеси визначають не лише якісно новий формат відносин між Україною та ЄС, але й слугують стратегічним орієнтиром системних економічних реформ в аграрному секторі України, який є основою життєдіяльності сільських територій нашої держави.

Імплементация угоди та активні дії держави щодо розвитку торгівельних зв'язків в сфері аграрного виробництва надають значні можливості для аграрного підприємництва. Економіка більшості сільських територій України, є недостатньо диверсифікованою, але аграрне підприємство має низку переваг порівняно з іншими видами діяльності. Зокрема: земельні ресурси, сприятливі кліматичні умови, вигідне географічне положення; наявність кваліфікованої робочої сили; ментальність українців та досвід роботи в сфері сільського господарства виробництва. Сучасний розвиток аграрного сектора характеризується глобалізацією ринку, загостренням на ньому конкуренції товаровиробників, експансією ТНК, дифузійною технологій, мережевою торгівлею та поширенням всебічної оператив-

ної інформації.

Разом з тим, розвиток аграрного підприємництва в національній економіці відбувається на фоні зносу основних засобів виробництва, значних виробничих витрат, неефективної системи кредитного забезпечення аграрних підприємств. Сучасні тенденції розвитку аграрного підприємництва потребують негайного вирішення, так як даний сектор економіки є не лише основою зайнятості більшості сільських територій України, але й є пріоритетною галуззю розвитку національної економіки в умовах євроінтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку аграрного виробництва в умовах євроінтеграційних процесів вивчалися такими українськими вченими як В. М. Гейць, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук [2], Т. О. Зінчук [3], О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, А. О. Гудоров [4] та інші. Значну увагу аграрному підприємству та його ролі в розвитку сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів приділено у наукових працях В. Борщевського [5], М. Стегней [6], Ю. Малько [7] та іншими.

Дослідження вчених мають велике теоретичне та практичне значення, проте проблема розвитку аграрного підприємництва потребує постійного вивчення в умовах динамічних змін внутрішніх і зовнішніх чинників. Недостатньо опрацьованими у науковій літературі залишаються питання обґрунтування ролі аграрного підприємництва в

розвитку сільських територій в умовах інтеграції України до європейського економічного простору.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз сучасного стану аграрного підприємництва та визначення його ролі у розвитку сільських територій задля розробки заходів державної політики щодо активізації їх діяльності в контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємництва сприяє раціоналізації функціонування національної економіки, підвищенні конкурентоспроможності, звільненні від баласту невикористаних або недостатньо використаних ресурсів, найповнішу реалізацію основного потенціалу суспільства – людини. Підприємництво не можна ідеалізувати – це складна, важка праця, яка не кожному під силу; до того ж за певних умов ця діяльність не виключає й експлуатацію, але разом з тим внесок підприємництва у прогрес цивілізації незаперечний.

Зміст підприємництва можна розглядати в декількох аспектах, зокрема як:

- форма економічної активності – це свобода вибору напрямів і методів діяльності, самостійність у прийнятті рішень, орієнтація на досягнення успіху, отримання прибутку, відповідальність за прийняті рішення, їх наслідки та пов'язаний із ними ризик;

- відповідний стиль і тип поведінки підприємця – це ініціатива, пошук нетрадиційних рішень, масштабність та ризик, ділова хватка;

- особлива економічна функція – вдосконалення державного механізму, постійне оновлення економіки, створення інноваційної сфери.

Аграрне підприємництво є сукупність політичних, соціальних, економічних та екологічних відносин між суспільством і його членами, що виникають у процесі володіння, користування та розпорядження землею на рівні суспільства, регіону, місцевої громади з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання аграрної продукції. Характерною ознакою аграрного підприємництва є наявність капіталу (земельно-майнових комплексів) і мотивація – отримання прибутку. В аграрній сфері цей про-

цес здійснюється повільніше, ніж в інших галузях.

Значимо, що аграрне підприємництво відіграє важливу роль в розвитку сільських територій. Безперечно, що підприємницькі структури справляють значний вплив на розвиток села. Тут можна виділити наступні напрями впливу:

- бізнес приносить додаткові доходи для самих людей, що сприяє підвищенню рівня життя сільського населення та зростання його добробуту;

- підприємництво безпосередньо є джерелом формування бюджетів місцевих сільських рад;

- підприємництво вирішує проблеми продовольчого забезпечення населення сільських територій і цим сприяє забезпеченню продовольчої безпеки загалом;

- агробізнес сприяє утворенню ланцюгів переробки сільськогосподарської продукції, заготівлі сировини, ремонту сільськогосподарської продукції, а також наданню різноманітних видів послуг.

Підкреслимо, що розвиток сільських територій з позиції сталого розвитку представляє собою якісні зміни в трьох сферах: економічна, соціальна та екологічна. Оцінка розвитку сільських територій передбачає розрахунок інтегрованого індексу розвитку сільських територій регіону [8]:

$$I_{CP} = \frac{R_{i\text{соц.р.}} + R_{i\text{екр.}} + R_{i\text{екл.р.}}}{3},$$

де: I_{CP} – інтегрований індекс сталого розвитку;

$R_{i\text{соц.р.}}$ – рейтинг i -го регіону за соціальним рівнем розвитку;

$R_{i\text{екр.}}$ – рейтинг i -го регіону за економічним рівнем розвитку;

$R_{i\text{екл.р.}}$ – рейтинг i -го регіону за екологічним рівнем розвитку.

Відповідно показники аграрного підприємництва (кількість зайнятого населення, кількість фермерських господарств, обсяг виробленої сільськогосподарської продукції, кількість обслуговуючих та сільськогосподарських кооперативів, рентабельність, прибутковість та продуктивність праці сільськогосподарських підприємств) відображають економічну складову розвитку сільських територій.

Варто акцентувати увагу на тому, що не дивлячись на певні процеси диверсифікації економіки України на всіх рівнях, національному чи регіональному, сьогодні більшість сільських територій регіонів України спеціалізуються на агропромисловому вироб-

ництві (рис. 1). Сільське господарство є галуззю спеціалізації для таких сільських територій областей України як Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська та Херсонська.

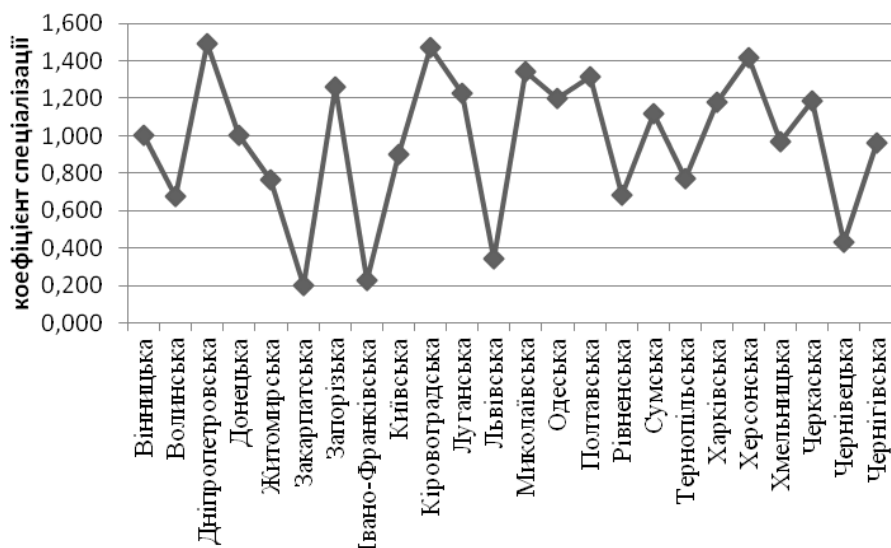

Рис.1. Коефіцієнт сільськогосподарської спеціалізації регіонів України у 2014 році

Джерело: розраховано та складено за: [9]

У більшості регіонів, в яких галуззю спеціалізації є аграрне виробництво, функціонують різні організаційно-правові форми аграрного підприємництва. Зокрема значну роль відіграють у розвитку агропромислового комплексу агрохолдинги. Їх діяльність у сільському господарстві, вочевидь, явище не однозначне, яке обумовлює як позитивні, так і негативні моменти. Відзначаючи позитивний аспект діяльності агрохолдингів у сільському господарстві, слід зазначити їх зв'язок з припливом в аграрний сектор довгострокових інвестицій, оскільки ні держава, ні тим більше дрібні сільськогосподарські виробники забезпечити аграрний сектор інвестиціями не можуть. З іншого боку, діяльність агрохолдингів породжує певні проблеми. Виникнення агрохолдингів пов'язують з проблемою монополізації галузі та концентрацією капіталу. Сучасна практика діяльності агрохолдингів свідчить, що вони мають єдину головну мету – це отримання надприбутків з використання сільськогосподарських угідь України при міні-

мальних витратах для підтримки життєдіяльності сільської місцевості.

Натомість діяльність фермерських підприємств пов'язують із вирішенням соціально-економічних проблем в сільській місцевості. Зокрема, вони беруть на себе вирішення питань підвищення зайнятості на селі, розвитку місцевого ринку сільськогосподарської продукції, формування системи переробки сільськогосподарської продукції, заготівлі сировини, ремонту сільськогосподарської продукції. Але важливо зазначити, що кількість діючих фермерських господарств за період 2009–2014 рр. зменшилася у багатьох областях України, зокрема у Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Рівненській, Сумській, Херсонській (рис. 2), що, на наш погляд, пов'язано з концентрацією капіталів агрокорпорацій на агропромисловому ринку та більш високим рівнем конкурентоспроможності їх продукції.

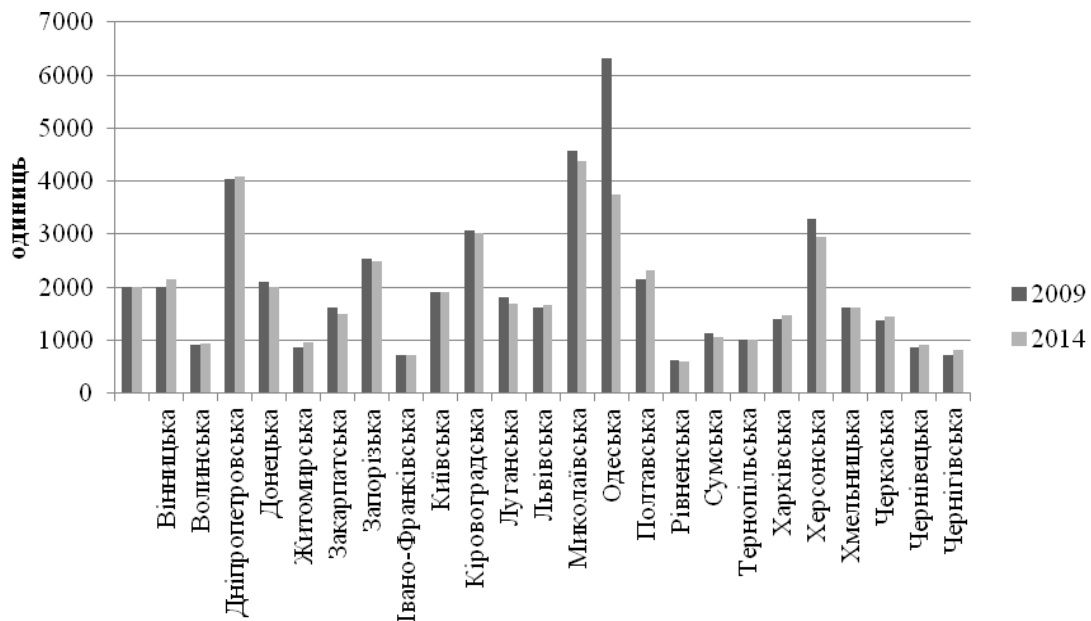

Рис. 2. Динаміка кількості фермерських господарств за 2009–2014 рр.

Джерело: розраховано та складено за:[9].

Не дивлячись на вищевказані процеси в тенденціях формування організаційно-правової структури підприємницького аграрного сектору, дана галузь демонструє результативність та ефективність. Про це свідчать показники чистого доходу від реалізації продукції та рівень рентабельності галузі (табл. 1).

Ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств також дає їм можливість реінвестувати свої прибутки в підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, розвиток основних фондів та робочої сили з метою пошуку нових ринків збуту своєї продукції. На сучасному етапі для сільськогосподарських підприємств настав новий етап їх розвитку, що зумовлюють інтеграційні процеси в сфері торгівлі України та країн ЄС. Але діяльність сільськогосподарських підприємств є складною в нових ринкових умовах, оскільки порівняно з європейськими виробниками українські фермери мають наявне застаріле технічне забезпечення та низький технологічний рівень виробництва, високу собівартість та трудомісткість продукції. Разом з тим, сільськогосподарські підприємства є більш готовими до активної конкуренції з імпортною продукцією сільського господарства аніж господарства населення, внаслідок консолідації більших площ сільськогоспо-

дарських угідь, акумуляції необхідних ресурсів та здатності виробляти більші обсяги продукції і досягати при цьому ефекту масштабу. В свою чергу, господарства населення зорієнтовані, передусім, на забезпечення власних споживчих потреб у продукції сільського господарства, а її продаж здійснюється ними достатньо хаотично та не на постійній основі. Найбільш конкурентоспроможними в умовах євроінтеграційних процесів є аграрні корпорації, як мають для цього достатні фінансові, матеріальні та трудові ресурси.

Вважаємо, що вплив європейської інтеграції у контексті адаптації до принципів та вимог реформованої САП ЄС має широкий спектр наслідків для виробництва і споживання сільськогосподарської продукції в Україні. Інтеграційні процеси призводять до зростання обсягів виробництва окремих видів продукції, та відповідно її експорту на зовнішні ринки. Водночас, варто також врахувати ймовірне погіршення становища товаровиробників – власників факторів виробництва, зайнятих виробництвом неконкурентоспроможної продукції.

Таким чином, можливості підвищення якості життя сільського населення полягають у комплексному вирішенні проблем економіки на регіональному рівні, через формування доходів сільських підприємств.

Основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі сільського господарства у 2014 р.

Показник	Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн.грн.	Фінансовий результат від реалізації, млн.грн.	Рівень рентабельності, %	Рівень рентабельності у 2013 р., %
Продукція сільського господарства і послуги	165645,4	34484,8	26,3	11,4
Рослинництво і тваринництво	158560,1	32456,8	25,7	11,2
Рослинництво	127129,9	28719,1	29,2	11,1
Зернові та зернобобові культури	67387,6	13826,9	25,8	1,8
Насіння соняшнику	28394,6	7721,1	37,4	28,7
Соя	11337,3	2892,1	34,2	15,9
Ріпак	7958,4	1776,7	28,7	8,8
Цукрові буряки (фабричні)	2569,6	396,9	18,3	2,7
Картопля	1096,1	92,3	9,2	23,2
Овочі відкритого ґрунту	833,7	121,2	17,0	4,6
Інша продукція рослинництва	7552,6	1891,9	33,4	40,5
Тваринництво	31430,2	3737,7	13,5	11,5
Велика рогата худоба на м'ясо	2354,4	-1301,0	-35,6	-43,5
Свині на м'ясо	7897,1	445,0	6,0	0,3
Вівці і кози на м'ясо	27,7	-21,2	-43,3	-43,4
Птиця на м'ясо	1054,9	-103,8	-9,0	-9,9
Молоко	8746,9	882,5	11,2	13,7
Яйця курячі	8539,1	3024,8	54,9	48,0
Вовна	1,8	-7,1	-79,7	-72,8
Інша продукція тваринництва	2808,3	818,5	41,1	60,0

Джерело: складено автором за: [10]

Головним завданням сільського господарства є досягнення такого рівня виробництва, який забезпечить раціональні норми споживання екологічно чистих продуктів харчування, формування соціальної інфраструктури та сприяння розвитку національних культурних цінностей. Тому в умовах євроінтеграції одним із напрямів суттєвого зміцнення доходів сільського населення є розвиток підприємництва.

Вирішити це завдання не можливо без державної підтримки. На наш погляд, вплив держави на розвиток аграрного виробництва, підвищення доходів домогосподарств, поліпшення якості життя сільського населення можуть здійснюватися через організаційно-економічний механізм та правове забезпечення, зокрема:

– стимулювання розвитку підприємництва сільськогосподарських видів діяльності, підтримку розвитку особистих селянських господарств із вирощування овочів, ягід і фруктів, овець, кіз, інших видів тварин, риби

з урахуванням зональних особливостей, сімейних та фермерських господарств на основі розширення державної підтримки, кредитування і страхування ризиків;

– здійснення заходів щодо стимулювання розміщення нових підприємницьких структур із переробки сільськогосподарської сировини (легкої, харчової та інших галузей промисловості), сервісних організацій у сільській місцевості;

– підтримка розвитку обслуговуючих кооперативів, створення мережі кооперативних банків та кредитних спілок, цільової допомоги на випадок безробіття, діяльність яких переважно спрямована на обслуговування малого і середнього підприємництва в сільській місцевості;

– посилення правового та соціального захисту орендодавців (власників) землі та майна шляхом гарантування доходів відповідно до вкладених у виробництво ресурсів;

– удосконалення системи прогнозування та балансування платоспроможного

попиту пропозицією на продовольчому ринку, удосконалення діяльності аграрного фонду та аграрної біржі шляхом розвитку їх інфраструктури та формування необхідних державних продовольчих і фінансових резервів в обсягах, які гарантують стабільність функціонування внутрішнього продовольчого ринку, оперативне здійснення фінансових і товарних інтервенцій;

– створення служби державного моніторингу продовольчого ринку для оперативного вжиття заходів щодо його регулювання та створення умов для вільного доступу й використання інформації всіма учасниками аграрного ринку;

– удосконалення законодавчої та методичної баз з питань контролю якості продукції, правил торгівлі, побудови партнерських взаємовідносин, посилення контролю за ціновою кон'юнктурою на аграрному ринку.

Вищезазначені напрями державної підтримки є дієвими в ринкових умовах, оскільки тоді коли держава не втручається у процес прийняття рішень суб'єктами ринкової економіки, а лише створює передумови, за яких суб'єкти ринку оптимізують варіанти можливих рішень, що сприятимуть досягненню визначеної мети то в результаті це призводить до ефективності національної економіки в цілому.

Висновки. На основі проведеного аналізу, можемо стверджувати, що аграрне підприємництво в умовах євроінтеграції набуло якісно нового змісту та є основою розвитку для розвитку сільських територій і зростання добробуту сільського населення.

Не дивлячись на те, що аграрне виробництво в умовах євроінтеграції стає концентрованим та монополізованим за рахунок діяльності аграрних холдингів, фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства виконують важливу роль в розвитку сільських територій, зокрема через формування дохідної частини місцевих бюджетів, розширення зайнятості сільського населення та збільшення їх доходів, підвищення рівня інфраструктури аграрного виробництва та ін.

Подальша активізація процесів підприємницької діяльності залежить від ефективності дієвої системи державної політики, яка повинна передбачати: стимулювання роз-

витку підприємництва сільськогосподарських видів діяльності; здійснення заходів щодо стимулювання розміщення нових підприємницьких структур; підтримка розвитку обслуговуючих кооперативів; створення мережі кооперативних банків та кредитних спілок; посилення правового та соціального захисту орендодавців (власників) землі та майна; удосконалення системи прогнозування та ба-лансування платоспроможного попиту пропозицією на продовольчому ринку; створення служби державного моніторингу продовольчого ринку; удосконалення законодавчої та методичної баз з питань контролю якості продукції.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами / Комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/pub_lish/article?art_id=56220&cat_id=45826.

2. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь [Електронний ресурс] / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т. О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2014. – 102 с.

3. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України: моногр. / Т. О. Зінчук. – Житомир : ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2008. – 384 с.

4. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гуроров та ін.]; за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.

5. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.

6. Стегней М. І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії [Електронний ресурс] / М. І. Стегней. – Актуальні проблеми економіки. – № 3(141). – 2013. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ape_2013_3_14.pdf.

7. Малько Ю. Конвергенція політики сільського розвитку в європейському просторі [Електронний ресурс] / Ю. Малько // Науковий вісник. – 2014. – Вип. 14 «Демократичне врядування» – Режим доступу :

http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk14/fail/malko.pdf

8. Іванюта В. Ф. Методологічне забезпечення розвитку аграрного виробництва регіону: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.05 / В. Ф. Іванюта ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України НАН України. – К., 2009. — 39 с.

9. Регіони України за 2014 рік : стат. зб. [Електронний ресурс]. – Держ. служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. Валова продукція сільського господарства України за 2014 рік: стат. бюл. [Електронний ресурс]. – Держ. служба статистики України. – К. : 2014. – 215 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

РОЛЬ АГРАРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В. Ф. Іванюта, д. э. н., профессор, Полтавский университет экономики и торговли

В статье обоснована роль аграрного предпринимательства в развитии сельских территорий на современном этапе евроинтеграционных процессов. Осуществлено теоретическое обобщение понятия «аграрное предпринимательство». Проанализировано состояние аграрного предпринимательства в регионах Украины. Раскрыты возможности и угрозы, которые возникают перед аграрными предприятиями в контексте евроинтеграции. Предложены меры государственной поддержки аграрного предпринимательства.

Ключевые слова: аграрное предпринимательство, сельские территории, евроинтеграционные процессы, государственная поддержка аграрного предпринимательства.

ROLE OF AGRICULTURAL BUSINESS IN RURAL DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN INTEGRATION CONTEXT

V. F. Ivanyuta, D.E., prof., Poltava University of Economics and Trade

The role of agricultural business in rural development at the present stage of European integration processes is substantiated. The concept of «agrarian business» is generalized. The state of the agricultural business in Ukraine is analysed. The prospects and opportunities for the agricultural business in the conditions of integration processes are discovered. The measures of state support of the agricultural business are offered.

Keywords: agricultural entrepreneurship, rural development, European integration processes, state support for the agricultural business.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Прушківським В. Г. Надійшла до редакції 3.03.16.